

Mahler, Gustav (1860 -1911) Österrikisk tonsättare och dirigent

Mahler växte upp i ett bildningsintresserat hem i nuvarande Tjeckien. Redan som 4-åring blev han intresserad för musik. Efter gymnasiet bedrev han studier i musik, filosofi och historia i Wien. Han inledde sin karriär som dirigent kring 1880. Den blev mycket framgångsrik men gav honom tidvis möjlighet att komponera.

Mahlers tonsättargärning koncentrerades på symfonins och sångens område. Han fullbordade 9 symfonier och påbörjade en 10:de. *Das Lied von der Erde* kan även betraktas som en symfoni. Bland sångcyklerna kan nämnas *Lieder eines fahrenden Gesellen*, *Kindertotenlieder*, *Rückert Lieder* och sånger ur *Des Knaben Wunderhorn*.

Mahler komponerade under sin ungdomstid flera mindre kammarmusikverk, som han senare år tog avstånd från. De utgör emellertid värdefulla dokument över hans konstnärliga utveckling och kvartettsatsen i a-moll tål verkligen att lyssna på.

Pianokvartettsats a-moll

1876

Mahler skrev en del kammarmusik under sin utbildning, men det enda verk som finns kvar är en första sats till en pianokvartett. Resten av satserna har försvunnit med undantag av ett antal takter till ett scherzo. Verket tillkom under studietiden vid Wiens konservatorium när Mahler var endast 16 år. Men det har knappast något barnsligt över sig. Som man kan vänta sig av en tonsättarbegåvning vid denna tid har satsen drag av både Schubert/Schumann/Brahms/Dvorak och Wagner/Bruckner. Verket lär ha uppförts offentligt med Mahler själv vid pianot 1876, men det skulle dröja ända till 1964 innan nästa uppförande ägde rum. Kvartettsatsen trycktes först 1973.

Verket har karaktär av sorgesång och står i a-moll, en tonart som Mahler förknippade med ”omedvetet förbådande av händelser i framtiden”. Och var han klärvoajant så hade han mycket att se framåt emot som var värt en sorgesång.

Av partituret att döma har satsen sonatform, med en exposition som ska repriseras, en genomföring och en återtagning samt en avslutande coda. Upplägget är dock okonventionellt. Ett typiskt sidotema saknas och det sker ett taktbyte mitt i expositionen. Över styckets alla melodier svävar dock ett motto, en fix idé, som ideligen dyker upp. Huvudtemat med mottot (de tre första tonerna: A, F, E) presenteras efter två inledande takter i pianots vänsterhand:

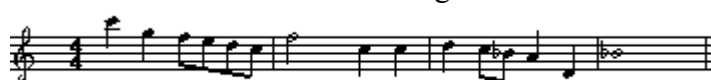
Violinen och de lägre stråkarna upprepar i kanon mottot, och snart uppträder ett tema som också kommer att få stor betydelse:

Efter taktartsbyte till 4-takt följer ett tema med beteckningen Entschlossen (beslutsamt), också det i tonikan:

Ett tema likt nummer 2 ovan klingar ut i F-dur:

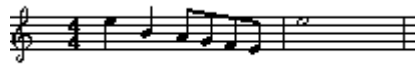

Därmed är expositionen slut. Den ska repriseras.

Genomföringen börjar med mottot, fortfarande i a-moll(sic!) men med halva notvärden:

Det integreras snart i en dialog med tema 2:

Efter ytterligare en halvering av notvärdena ökar dramatiken.

Mottot spelas nu i sekvenser¹ som går mot en klimax och slutar i lugnt pianissimo.

Återtagningen har liksom första halvan av expositionen taktarten *alla breve*.² Den är dock endast i de första takterna en direkt kopia av expositionen. Stråkarnas insats är t.ex. sordinerade och tema 2 (eller tema 4?) utvecklas i en del "främmande" tonarter bl.a. Fiss-dur. Vidare har piano och stråkar till stor del bytt stämmor i "mellanspelstemat" (3). Tema 4 klingar som väntat i tonikan, a-moll.

En kadens i violinen förberedar codan vilket väl får anses innovativt. Codan är byggd på tema 2 (eller 4?) och slutar bortdöende med två ackord, F resp. a-moll.

¹ Sekvens innebär omedelbart upprepande av en tonföljd i ett annat läge, t.ex. en sekund eller en ters lägre eller högre.

² Alla breve kallas en taktart med halvnoten som rytmisk enhet, alltså t.ex. 2/2.

Fünf Rückertlieder

1901-02

Friedrich Rückert (1788-1866) var en inspirationskälla för många tonsättare. Över 120 av hans dikter har tonsatts av bl.a. Schubert, Robert och Clara Schumann, Brahms, Hugo Wolf och Richard Strauss. Mest kända har dock Mahlers tonsättningar, *Kindertotenlieder* och *Fünf Rückertlieder* blivit.

Rückertlieder skrevs först för pianoackompanjemang men alla utom *Liebst du um Schönheit* orkestrerades av Mahler. Den senare arrangerades för orkester av Max Puttmann efter Mahlers död. Ordningen vid framföranden varierar. Artisterna väljer ofta sin egen ordning. De fem sångerna utgör ingen sångcykel i egentlig mening, alltså med ett sammanhängande tema, men framförs ändå väldigt ofta tillsammans. Översättningen Yngve Bernhardsson.

Blicke mir nicht in die Lieder! handlar om diktarens ovilja att låta någon se verken innan de är färdiga.

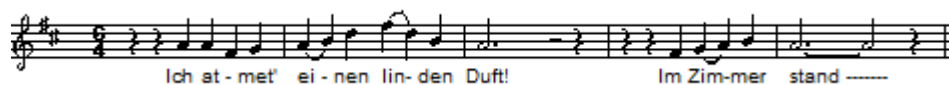
Blicke mir nicht in die Lieder!
Meine Augen schlag' ich nieder,
Wie ertappt auf böser Tat.
Selber darf ich nicht getrauen,
Ihrem Wachsen zuzuschauen.
Deine Neugier ist Verrat!

Titta inte i mina sånger!
Jag sänker blicken, som vore jag
ertappad med onda gärningar.
Jag vågar inte själv
se dem växa fram.
Din vetgirighet känns trolös!

Bienen, wenn sie Zellen bauen,
Lassen auch nicht zu sich schauen,
Schauen selbst auch nicht zu.
Wenn die reichen Honigwaben
Sie zu Tag gefördert haben,
Dann vor allen nasche du!

Bina låter heller ingen se
när de bygger sina celler,
och tittar inte ens själva.
När de rika honungskakorna
ser dagens ljus,
blir du den förste att få smaka!

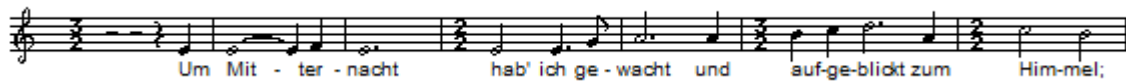
Ich atmet' einen linden Duft är en kärleksdikt, som leker med orden. Substantivet Linde betyder lind och adjektivet lind(e) betyder mild, len, lätt.

Ich atmet' einen linden Duft!
Im Zimmer stand
Ein Zweig der Linde,
Ein Angebinde
Von lieber Hand.
Wie lieblich war der Lindenduft!
Wie lieblich ist der Lindenduft!
Das Lindenreis
Brachst du gelinde;
Ich atme leis
Im Duft der Linde
Der Liebe linden Duft

Jag kände en mild doft!
I rummet stod
en kvist av en lind.
en gåva
från en älskad hand.
Hur underbar var inte lindens doft!
Hur underbar är inte lindens doft!
En kvist av lind
skänkte du mig ömt;
jag andas sakta in
den lindens doft,
dess milda doft av kärlek.

Um Mitternacht beskriver diktarens kamp mot nattens och mörkrets anfåktelser. I det mäktiga stycket lyckas Mahler fånga själsstriden, som endast kan stillas i tilliten till Gud.

Um Mitternacht
Hab' ich gewacht
Und aufgeblickt zum Himmel;
Kein Stern vom Sterngewimmel
Hat mir gelacht
Um Mitternacht.

Vid midnatt
har jag vakat
och blickat mot himlen;
ingen stjärna i stjärnevimmel
har lett mot mig
vid midnatt.

Um Mitternacht
Hab' ich gedacht
Hinaus in dunkle Schranken.
Es hat kein Lichtgedanken
Mir Trost gebracht
Um Mitternacht.

Vid midnatt
går mina tankar
ut mot mörkrets gränser.
Ingen ljus tanke
har gett mig tröst
vid midnatt.

Um Mitternacht
Nahm ich in acht
Die Schläge meines Herzens;
Ein einz'ger Puls des Schmerzes
War angefacht
Um Mitternacht.

Vid midnatt
blir jag varse
mitt hjärtas slag;
en enda puls av smärta
kan ta eld
vid midnatt.

Um Mitternacht
Kämpft' ich die Schlacht,
O Menschheit, deiner Leiden;
Nicht konnt' ich sie entscheiden
Mit meiner Macht
Um Mitternacht.

Vid midnatt
tar jag kampen
mot lidandet, o, mänsklighet;
dock står det inte i min makt
att vinna den
vid midnatt.

Um Mitternacht
Hab' ich die Macht
In deine Hand gegeben!
Herr! über Tod und Leben
Du hältst die Wacht
Um Mitternacht!

Vid midnatt
lägger jag makten
i Dina händer!
Herre över död och liv,
Du håller vakt
vid midnatt!

Ich bin der Welt abhanden gekommen är en av Mahlers allra vackraste och mest förtätade sånger. Den beskriver författarens frid efter att ha dragit sig tillbaka från världens larm. Sir John Barbirolli ville på sin begravning ha sin egen inspelning av denna sång med Janet Baker.

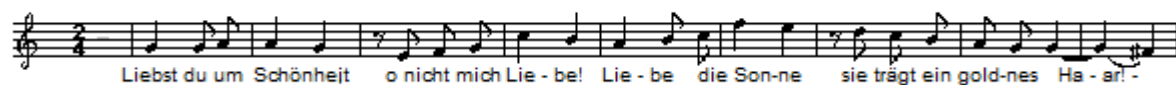
Ich bin der Welt abhanden gekommen,
Mit der ich sonst viele Zeit verdorben,
Sie hat so lange nichts von mir vernommen,
Sie mag wohl glauben, ich sei gestorben!
Es ist mir auch gar nichts daran gelegen,
Ob sie mich für gestorben hält,

Jag är ej längre del av den värld,
där jag annars förslösat så mycken tid.
Den har inte hört från mig på länge
och kan mycket väl tro att jag är död.
Men det bekymrar mig inte,
om den håller mig för död.

Ich kann auch gar nichts sagen dagegen,
Denn wirklich bin ich gestorben der Welt.
Ich bin gestorben dem Weltgetümmel,
Und ruh' in einem stillen Gebiet!
Ich leb' allein in meinem Himmel,
In meinem Lieben, in meinem Lied!

Jag kan heller inte säga emot,
ty jag är verkligen död för världen.
Jag är borta från världens vimmel,
och vilar ut i lugnets rike!
Jag lever ensam i min himmel,
i min kärlek, i min sång!

Liebst du um Schönheit var en kärleksgåva till nyblivna hustrun, Alma Mahler. Den är också en hyllning till den kravlösa kärleken.

Liebst du um Schönheit,
O nicht mich liebe!
Liebe die Sonne,
Sie trägt ein goldnes Haar.

Älskar du skönhet,
älska då inte mig!
Älska solen
med sitt gyllene hår.

Liebst du um Jugend,
O nicht mich liebe!
Liebe den Frühling,
Der jung ist jedes Jahr.

Älskar du ungdom,
älska då inte mig!
Älska våren,
som blir ung varje år.

Liebst du um Schätze,
O nicht mich liebe!
Liebe die Meerfrau,
Sie hat viel Perlen klar.

Älskar du rikedom,
älska då inte mig!
Älska sjöjungfrun
med sina dyra pärlor.

Liebst du um Liebe,
O ja, mich liebe!
Liebe mich immer,
Dich lieb' ich immerdar.

Älskar du kärlek,
ack, älska då mig!
Älska mig alltid,
och jag ska älskar dig ändlöst.

Detta är den enklast byggda av de fem sångerna. De övriga får betraktas som genomkomponerade, alltså med musik som byter karaktär och melodi efter textens innehåll. Men här härskar den strofiska kompositionsmetoden ända till diktens sista strof, *Liebst du um Liebe*. Där låter Mahler melodin byta skepnad i takterna 3-4: *o ja mich liebe!* En höjdpunkt att vänta på!